

Basinventering av större vattensalamander , *Triturus cristatus*, i Örebro län 2006

Basinventering av större vattensalamander, *Triturus cristatus*, i Örebro län 2006

Länsstyrelsen i Örebro län

Publikation nummer: 2007: 13

Text: Cecilia Journath Pettersson

Fotografier: Omslag: Cecilia Journath Pettersson
Bild 1: Astrid Andersen

Layout: Cecilia Journath Pettersson

Kartor: Kartor är framtagna av Cecilia Journath
Pettersson. Copyright Lantmäteriet 2006. Ur
GSD-Terrängkartan ärende 106-2004/188 T.

Fältinventering: Astrid Andersen och Cecilia Journath
Pettersson

Beställningsadress: Länsstyrelsen i Örebro län, 701 86 Örebro,
tfn (vx): 019-19 30 00, www.t.lst.se

Kontaktpersoner: Eva Ekholm-Pehrson, Länsstyrelsen i
Örebro län, tfn 019-19 35 43

Cecilia Journath Pettersson, Länsstyrelsen i
Örebro län, tfn 019-19 39 59

Denna publikation bör citeras:

Journath Pettersson C. 2006 Basinventering av större
vattensalamander, *Triturus cristatus*, i Örebro län 2006. Länsstyrelsen
i Örebro län, publ.nr 2007:13

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
BAKGRUND	4
METOD	4
RESULTAT OCH DISKUSSION	5
SÖRÖN OCH KVISMAREN	5
<i>Söröns naturreservat</i>	5
<i>Kvismarens naturreservat</i>	6
EKÅSEN OCH HÄRVESTA NORRA	7
<i>Härvesta norra</i>	8
<i>Ekåsen</i>	9
VISSBERGA OCH BJÖRKA LERTAG	12
LITTERATUR	14

Bakgrund

Efter Sveriges inträde i EU har vi genom Natura 2000 ett formellt ansvar för att övervaka ett stort antal habitat och arter som anses vara skyddsvärda i ett europeiskt perspektiv. Större vattensalamander, *Triturus cristatus*, är upptagen i EU:s art- och habitatdirektiv (bilaga II och IV) samt Bernkonventionens appendix II. Detta innebär i korthet att alla länder inom EU är förbundna att bevara inte bara arten utan också dess livsmiljöer.

Projektet basinventering av Natura 2000 startade 2004. Det syftar till att inhämta data av sådan kvalitet att de kan användas till bl.a. naturvårdsplanering, att formulera uppföljbara mål i bevarandeplaner, utgöra grund för uppföljning, utvärdering och rapportering till EU-kommissionen samt ge underlag för olika prövningar i Natura 2000-områden och skyddade områden (Naturvårdsverket, 2003; J. Abenius m fl 2005).

I Örebro län har ett flertal inventeringar av större vattensalamander genomförts sedan 1989, vilket medför att arten är förhållandevis väl känd i vårt län (Gustafson, D. & Malmgren, J. C. 2002, Gustafson m fl 2003, Hellberg m fl 2003). Syftet med att genomföra basinventering av arten var främst att följa upp tidigare besökta lokaler samt att inventera nya, tidigare okända vatten, i eller i anslutning till Natura 2000-områden.

Metod

Inventeringen som genomfördes under tre nätter i maj 2006 utfördes enligt Naturvårdsverkets miljöövervakningsmetod (Malmgren m fl 2005). I varje vatten som besöktes gjordes en visuell inventering med hjälp av lampa. Inventeraren vandrade sakta runt vattnet samtidigt som strandzonen genomlystes grundligt. Alla salamandrar räknades och om möjligt könsbestämdes. Observationer av övriga groddjur noterades. Gjordes inga observationer av större vattensalamander vid den visuella inventeringen, inventerades vattnet med flaskfällor. I varje damm placerades max tio fällor ut som sedan vittjades efter minst fyra och högst sex timmar.

I de Natura 2000-områden som besöktes har kännedom om nya vatten tillkommit sedan tidigare inventeringar. I några fall har tidigare års inventeringar inte kunnat genomföras i alla vatten. Vid 2006 års återbesök inventerades alla kända vatten inom varje Natura 2000-område. Dessutom inventerades de vatten som ligger i anslutning till respektive område och som därför anses vara intressanta ur metapopulations-synpunkt.

Resultat och diskussion

Totalt inventerades 18 vatten fördelade inom eller i anslutning till sex Natura 2000-områden. Fem av dessa dammar var inte inventerade sedan tidigare. Större vattensalamander återfanns i 11 dammar, av vilka två var okända sedan tidigare. I två av de tidigare konstaterade fynddammarna kunde förekomst av större vattensalamander inte bekräftas vid 2006 års inventering.

Nedan följer en beskrivning av områdena och av de vatten som inventerats.

Sörön och Kvismaren

Söröns och Kvismarens naturreservat gränsar till varandra vilket gör att hela området är extra intressant ur metapopulationssynpunkt (figur 1). I respektive område bör fler småvatten, inom spridningsavstånd från varandra, anläggas. Dessutom bör befintliga vatten restaureras för att optimera förutsättningarna för större vattensalamander. På sikt bör ambitionen vara att binda ihop de två områdena med varandra för att på så sätt säkra en långsiktig överlevnad av arten.

Söröns naturreservat

Naturreservatet och Natura 2000-området Sörön ligger som en lövträdsbevuxen holme omgiven av bördig åkermark. Området består av drumliner med lundartad ädellövskog och betesmark med varierad öppenhet. Innan de stora sjösänkningarna hävdades Sörön som löväng. Omgivande åkermark utgjordes då av vidsträckt våtmarker, vilka också nyttjades för slätter. Efter sjösänkningarna blev även delar av Söröns äng uppodlade. I betesmarken finns förutom gammal ängsmark även före detta åkermark, odlingsrösen, stenmurar, husgrunder och andra spår från äldre tiders markanvändning (Länsstyrelsen 2005 a).

Inga tidigare inventeringar av större vattensalamander har gjorts i området. Efter tips kunde tre vatten lokaliseras varav två visade sig hysa arten.

Beskrivning av inventerade vatten

Angiven siffra återfinns på karta över området (figur 1).

1. Grund vegetationsrik damm omgiven av betesmark. Dammen är belägen inom Natura 2000-området. Inga fynd av större vattensalamander gjordes. Dammen bör fördjupas för att bli permanent vattenhållande. Eventuell bör den också rensas på vegetation.
2. Nyligen omgrävd, vegetationsfattig kreatursdamm belägen inom Natura 2000-området. Dammen var vid inventeringstillfället svårinventerad på grund av grumligt vatten men fyra individer av större vattensalamander

observerades. Då dammen är kraftigt beskuggad bör omgivningen öppnas upp för att öka ljusinsläppet.

3. Vegetationsrik vattensamling i betesmark. Dammen är belägen strax utanför Sörön men inom Kvismarens Natura 2000 område. Närheten till de övriga dammarna inom Söröns Naturaområde gör dock att den behandlas under området Sörön. Flera individer av större vattensalamander observerades.

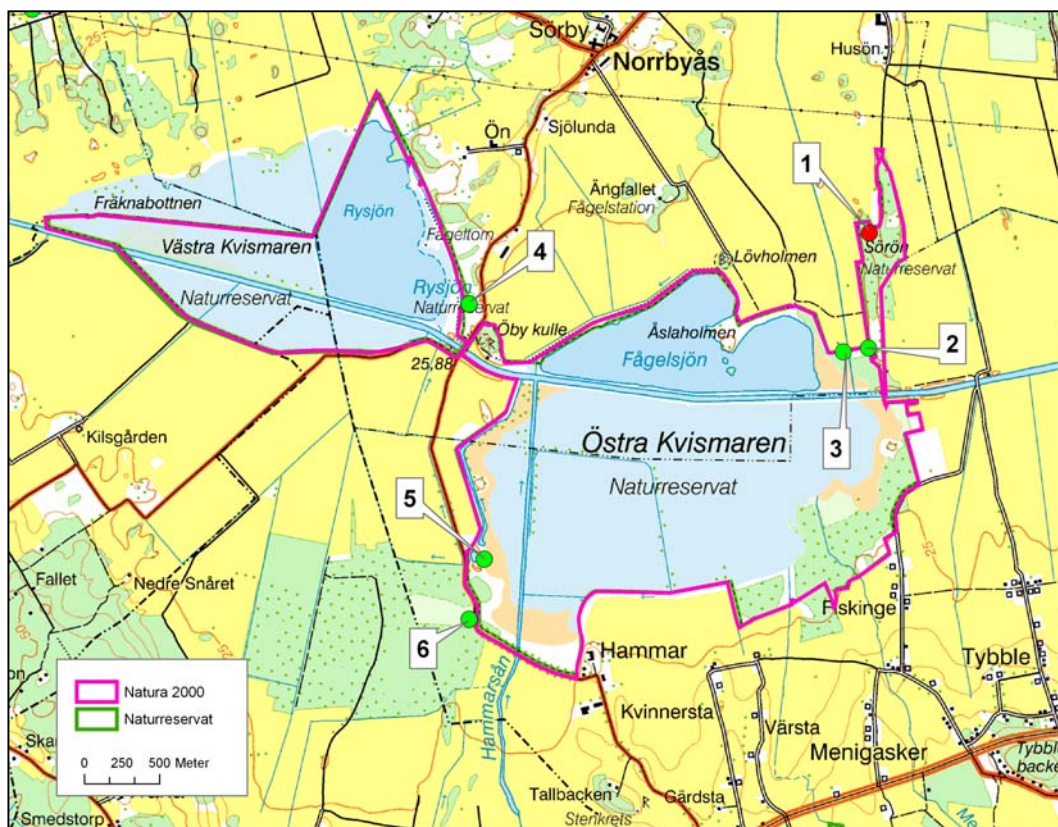
Kvismarens naturreservat

Naturreservatet och Natura 2000-området Kvismaren är en våtmark av internationell betydelse. Området har restaurerats i flera etapper och består nu av stora betade fuktängar, vassar och öppna vattenytor. Kvismaren är välkänt bland annat för det stora antalet gäss och tranor som rastar under flyttningen. Området består av två stora vassområden, Östra och Västra Kvismaren, där grunda fågelsjöar har restaurerats fram. Mellan dessa områden ligger Öby kulle som är centralpunkt i naturreservatet (Länsstyrelsen 2006 a).

Beskrivning av inventerade vatten

Angiven siffra återfinns på karta över området (figur 1)

4. Långsträckt vatten beläget i betesmark strax utanför Natura 2000-området. Dammen bör rensas på vegetation då den hotas av igenväxning och kan med fördel också fördjupas för att undvika att den torkar ut under torrare perioder. Rikligt med större vattensalamander observerades.
5. Grävd relativt stor damm belägen inom Natura 2000-området. Vid inventeringstillfället observerades rikligt med fisk. Minst två olika fiskarter kunde urskiljas men ingen kunde med säkerhet artbestämmas. En större salamanderhanne observerades i strandzonen. Ska dammen bli lämplig som habitat för större vattensalamander måste fisken tas bort.
6. Grusgrop belägen strax utanför Natura 2000-området. Relativt rikligt med större vattensalamander observerades trots även riklig förekomst av ruda. Fisken bör tas bort och vattnet bör också rensas på diverse avfall.

Figur 1 Karta över Sörön och Kvismaren. Gröna punkter markerar vatten med fynd av större vattensalamander och röda punkter markerar vatten där arten saknas.

Ekåsen och Härvesta norra

Ekåsens närhet till Härvesta norra gör hela området särskilt intressant ur metapopulationssynpunkt (figur 2). Totalt finns idag elva kända småvatten i och omkring dessa två områden. Ambitionen borde vara att anlägga fler småvatten i anslutning till de redan befintliga och på så sätt binda ihop de båda områdena med varandra. Även anläggning av spridningskorridorer mellan vatten samt restaurering av redan befintliga vatten är åtgärder som bör eftersträvas.

Härvesta norra

Härvesta norra består av naturbetesmarker med en blandning av lövträd. Området ligger i ett i övrigt öppet, slätt odlingslandskap präglat av drumliner i nord- sydlig riktning. Vissa delar av betesmarkerna har enligt historiska kartor betats i århundraden, medan andra delar har varit uppodlade under olika perioder. I betesmarkerna finns åkermark som brukades fram till mitten av 1900-talet, men även åkrar som övergick till betesmark redan under senare delen av 1700- respektive 1800-talet.

De kulturhistoriska lämningarna i betesmarkerna är många. Förutom fossil åker med tillhörande diken finns även odlingsrösen, stenmurar, hålväg, gammal vägsträckning och forngravar i betesmarkerna (Länsstyrelsen 2005 c).

Härvesta Norra är inte naturreservat utan endast Natura 2000. I Natura 2000-området ingår fyra delområden åtskilda av vägar och brukad åkermark. I och i anslutning till området finns fem dammar varav två är inventerade tidigare.

Beskrivning av inventerade vatten

Angiven siffra återfinns på karta över området (figur 2)

1. Mindre, vegetationsrik damm belägen i betesmark inom Natura 2000 området. Ett antal individer av större vattensalamander observerades. Dammen som var relativt svårinventerad på grund av den kraftiga vegetationen kan eventuellt behöva fördjupas.
2. En mindre damm omgiven av tät lövskog belägen mellan de två nordligaste delområdena. Dammen är kraftigt beskuggad och helt vegetationsfri med botten täckt av löv. Inga salamandrar observerades. Ska dammen bli lämplig som habitat för större vattensalamander måste omgivande skog glesas ut kraftigt för att tillåta ljusinsläpp. Vattnet bör även rensas och kan med fördel både fördjupas och förstoras.
3. En liten, igenväxande vattensamling i betesmark. Dammen är belägen inom Natura 2000-området. Inga salamandrar observerades. Dammen bör grävas ut och förstoras för att bli permanent vattenhållande (bild 1).
4. En grävd, relativt stor damm som ligger omgiven av åkermark. Dammen som ligger utanför men i nära anslutning till Natura 2000 området har inte besökts tidigare. Vid inventeringen observerades ett stort antal individer av större vattensalamander. Vattnet ger ett övergött intryck med kraftig alg tillväxt samt en bitvis bred bård av vass och kaveldun.

5. Inhägnad branddamm omgiven av åker- och betesmark. Dammen är belägen utanför Natura 2000 områdena vid Härvesta gård. Tidigare inventeringar har visat förekomst och reproduktion av större vattensalamander. Dammen är svårinventerad på grund av kraftig vegetation av bl.a. kaveldun, andmat och missne. Ett antal individer av större vattensalamander kunde dock observeras vid 2006 års inventering. Dammen bör rensas från vegetation och på grund av dammens läge vore det lämpligt att anlägga en vandringskorridor mot skogen i sydväst.

Bild 1. Damm nr 3 i Härvesta norra. Ett av de vatten som är i behov av restaurering för att bli ett lämpligt salamanderhabitat.

Ekåsen

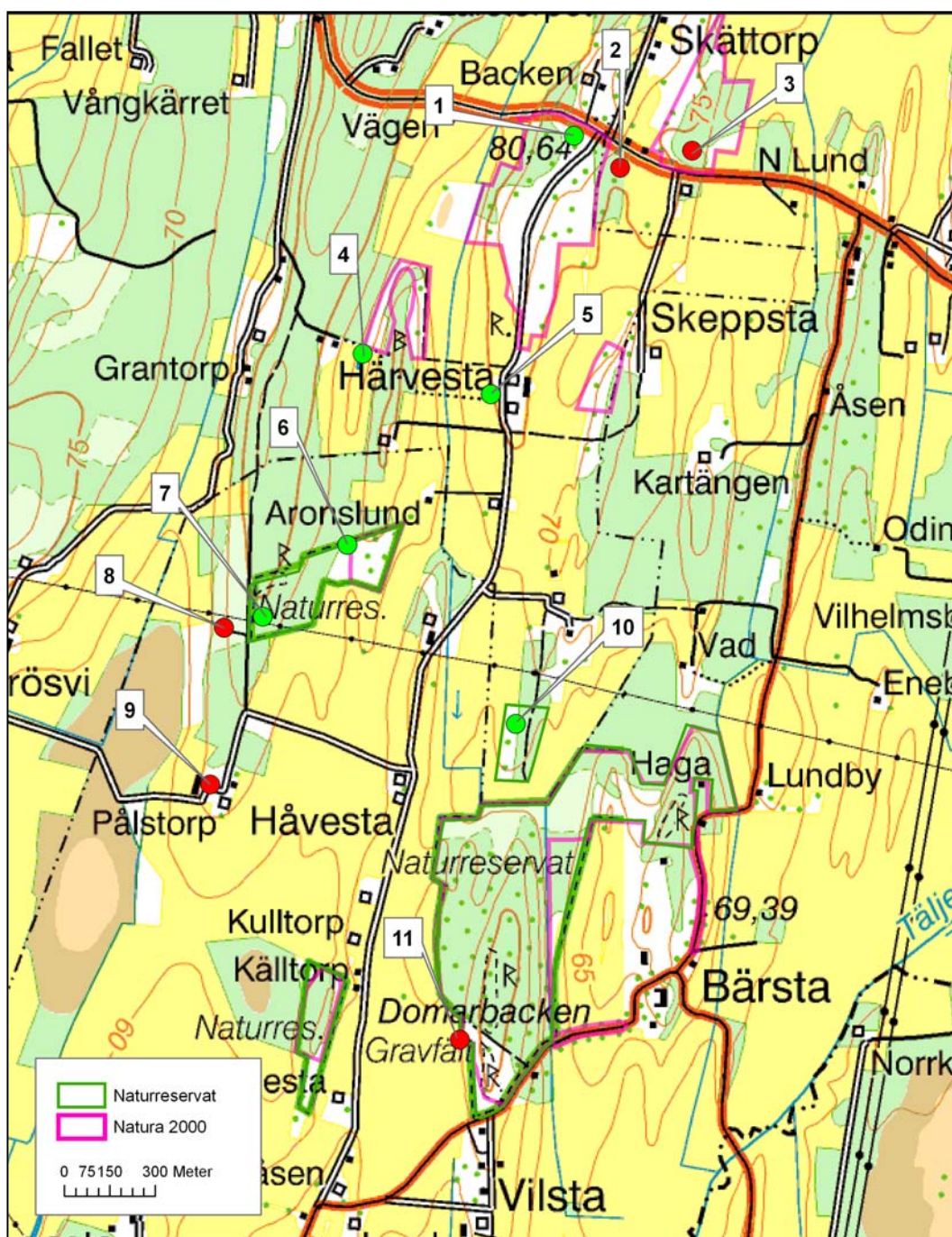
Ekåsen består av betesmark som i det stora hela domineras av ek. Natura 2000-området är uppdelat på tre skilda områden som även utgör tre olika naturreservat; Håvesta ekhage i nordväst, Tjugestaåsen i sydväst och Ekåsen i öster. I delområdet Ekåsen ingår förutom betesmark, även två alléer som består av ask, alm och ek i hög ålder. Större delen av betesmarken inom Natura 2000-området har enligt historiska kartor nyttjats som betesmark sedan början av 1800-talet. Under 1900-talets senare del uteblev hävden och delar av områdena växte igen, men idag är större delen av de ursprungliga betesmarkerna restaurerade och hävden är återupptagen (Länsstyrelsen 2005 b).

Ekåsen inventerades 2003 då fem vatten besöktes i området (Hellberg m fl 2003). Vid 2006 års basinventering gjordes återbesök i fyra av dessa vatten samt en kompletterande inventering i ett ej tidigare besökt vatten beläget i Ekåsens naturreservat.

Beskrivning av inventerade vatten

Angiven siffra återfinns på karta över området (figur 2)

6. Liten damm i sänka strax utanför Natura 2000-området men inom naturreservatet Håvesta ekhage. Dammen ligger i betesmark men gränsar till blandskog i norr. Dammen inventerades 2003 och då liksom nu kunde en relativt riklig förekomst av större vattensalamander konstateras. Dammen skulle med fördel både kunna fördjupas och förstoras.
7. En så gott som helt igenvuxen damm i naturreservatet Håvesta ekhage, omgiven av betesmark. Vid inventeringen 2003 var dammen helt torrlagd varför ingen inventering genomfördes. Vid inventeringen som genomfördes 2006 fanns dock lite vatten i dammen och fyra individer av större vattensalamander observerades. Dammen bör grävas ut och förstoras för att bli permanent vattenhållande.
8. Damm i betesmark. Vid inventeringen 2003 konstaterades förekomst och även reproduktion av större vattensalamander. Vid återbesök 2006 visar det sig att dammen på grund av kreaturstramp hägnats in, vilket resulterat i igenväxning. Vegetationen var så kraftig att visuell inventering med hjälp av lampa bitvis var omöjligt. Flaskfällor placerades ut men inga fynd av större vattensalamander gjordes. Dammen bör omgående rensas på vegetation och fördjupas för att åter bli ett lämpligt habitat för större vattensalamander. På prov tas också hägnaden bort. Om uppföljning visar att kreaturstramp fortfarande inverkar negativt på dammen kan en ny hägnad sättas upp. Den placeras då i strandzonen så att bete tillåts ske ända fram till vattnet.
9. Djup gårdsdamm som vid inventeringen 2003 bedömdes som kraftigt övergödd. Då dammen dessutom visat sig hysa fisk och inga fynd av större vattensalamander gjorts ansågs det inte vara aktuellt med ett återbesök 2006.
10. Litet och uttorkande vatten i betad ekhage. Området blev naturreservat 2006. En hona av större vattensalamander observerades. Dammen bör grävas ut och fördjupas för att bli permanent vattenhållande.
11. Litet vatten beläget mellan betesmarken och angränsade åker. Dammen som är belägen inom naturreservatet och Natura 2000-området Ekåsen har ej inventerats tidigare. Vid 2006 års basinventering observerades inga individer av större vattensalamander.

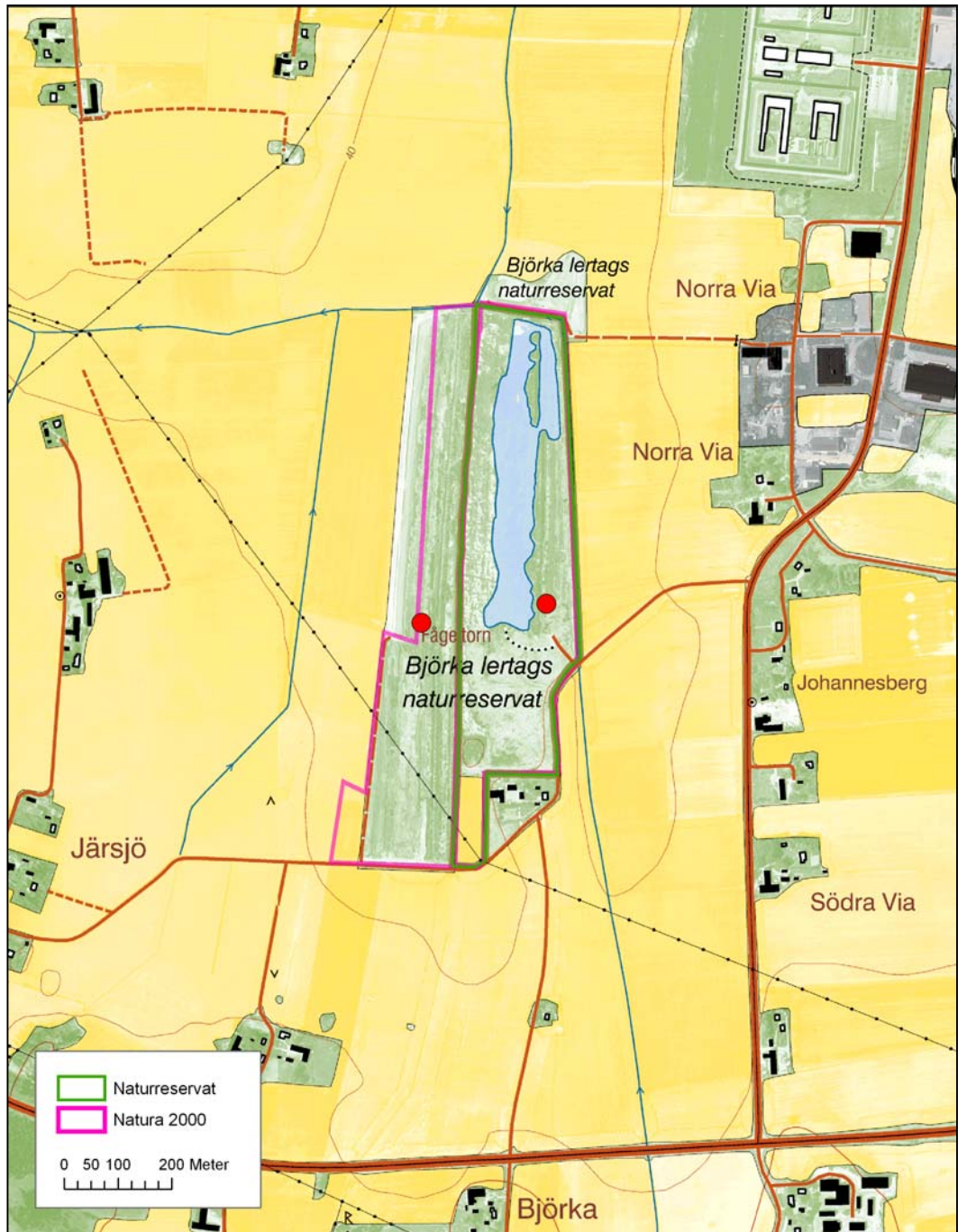
Figur 2. Karta över Ekåsen och Härvesta norra. Gröna punkter markerar vatten med fynd av större vattensalamander och röda punkter markerar vatten där arten saknas.

Vissberga och Björka lertag

Området består av två intilliggande Natura 2000-områden, Vissberga lertag till väster och Björka lertag till öster (figur 3). Björka lertag är även ett kommunalt naturreservat. Lertäktsverksamheten har bedrivits i etapper sedan 1969. Matjordslagret har samlats i vallar och bankar som innesluter flera grunda vattensamlingar. Vegetationen på vallarna domineras av gräs och i de äldsta delarna av vide, björk och asp. Då täkten successivt växer igen fräses området numera regelbundet för att få en blandning av bladvassdominerade och öppna ytor (Länsstyrelsen 2006 b,c).

Då Björka lertag är Naturreservat söktes och beviljades dispens från gällande föreskrifter. Inventeringen i lertagen utfördes endast med flaskfällor i 11, enligt dispensen förevisade, provpunkter. Inga individer av större vattensalamander fångades.

Lertagens storlek och rikliga vegetation i kombination med mjuka, leriga bottnar gör området svårinventerat. För att kunna inventera området på ett tillfredsställande sätt bör visuell inventering genomföras i delar där öppna vattenytor kan nås. Eventuellt skulle detta kunna genomföras med båt. I resterande strandzon placeras flaskfällor ut.

Figur 3. Karta över Vissberga och Björka lertag. Gröna punkter markerar vatten med fynd av större vattensalamander och röda punkter markerar vatten där arten saknas.

Litteratur

- Abenius, J., Aronsson, M., Haglund, A., Lindahl, H. & Vik, P. (2005). Uppföljning av Natura 2000 i Sverige. Uppföljning av habitat och arter i Habitatdirektivet samt arter i Fågeldirektivet. Naturvårdsverket, rapport 5434.
- Gustafson, D. & Malmgren, J. C. (2002). Inventering och övervakning av större vattensalamander (*Triturus cristatus*). Länsstyrelsen i Örebro län, publ nr 2002:2
- Gustafson, D., Hellberg, E., Andersen, A. & Malmgren, J.C. (2004) Större vattensalamander (*Triturus cristatus*) i tio Natura 2000-områden i Örebro län: Test och utvärdering av övervakningsmetodik 2002. Länsstyrelsen i Örebro län, publ. nr 2003:25
- Hellberg, E., Gustafson, D., Malmgren, J. C. & Rygne, H. (2004). Större vattensalamander (*Triturus cristatus*) i Örebro län: Inventering 2003 och sammanställning av kända lokaler 1989-2003. Länsstyrelsen i Örebro län, publ. nr 2003:26.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2005a. Bevarandeplan för SE0240082, Sörön.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2005b. Bevarandeplan för SE0240056, Ekåsen.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2005c. Bevarandeplan för SE0240141, Härvesta norra.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2006a. Bevarandeplan för SE0240058, Kvismaren.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2006b. Bevarandeplan för SE0240078, Björka lertag.
- Länsstyrelsen i Örebro län, 2006c. Bevarandeplan för SE0240134, Vissberga lertag.
- Malmgren, J. C, Gustafson, D., Journath Pettersson, C., Grandin, U. & Rygne, H. (2005). Inventering och övervakning av större vattensalamander (*Triturus cristatus*). Handbok för miljöövervakning. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket. (2003). Natura 2000 i Sverige. Handbok med allmänna råd. Naturvårdverket, handbok 3003:9.

Länsstyrelsen Örebro län

Postadress
701 86

Besök
Stortorget 22

Fax
019-19 30 10

Internet
www.t.lst.se

E-post
lansstyrelsen@t.lst.se

Tfn växel
019-19 30 00